

La col·lecció de Joan Domènech Muns, un pagès de carrer

MARTA ROSELL CODINA

Museu del Ter

Part de la col·lecció de Domènech, guardada a les golfes de casa seva. Font: pròpia, 2021.

A principis del 2021, el Museu del Ter va rebre una col·lecció d'eines del camp i altres objectes de pagès, propietat de Joan Domènech Muns (1926-2015), que va ser compilada durant diverses dècades de la seva vida adulta.

Amb la incorporació d'aquest fons a l'inventari del Museu del Ter, s'ha dut a terme un procés de documentació i recerca que ha pretès dotar de context i significat tant els objectes que el componen, com l'afany del seu col·leccionista. Coneixedor i amant d'un Manlleu exuberant d'eres i llices, camins transitats per vaillets, carros de trabuc, processons i padrines que se saluden el déu-vos-guard, de tardes a la font i berenars a l'ombra d'un

roure centenari, Joan Domènech va ser a temps de testimoniar la fisonomia esmunyedissa d'una societat rural en trànsit. Des d'aquest univers d'imatges vives i profundes, va emprendre una tasca d'instigació de la memòria col·lectiva abeu-rant-se en la seva pròpia biografia i en la dels seus avantpassats. La

Domènech va testimoniar la fisonomia esmunyedissa d'una societat rural en trànsit

col·lecció de Domènech és, doncs, un fragment del seu imaginari íntim i un discurs si bé idealitzat, també valuós, sobre el Manlleu pagès. Nascut al carrer Defora, actual car-

rer Torelló, es va amarar des de ben petit d'una cultura del bon veïnatge, aquella en el qual, ell afirmava, les cases tenien nom propi i ningú no era desconegut. La descoberta i el joc van ser els seus primers mitjans d'aprenentatge, i la lleugeresa que acompanyava aquesta quotidianitat infantil va prevaldre fins a l'esclat de la Guerra Civil, quan ell tenia 10 anys, període del qual en va retenir records molt nítids tota la vida. La seva família es dedicava al camp, però no eren masovers ni tenien cap masia: eren "pagesos de carrer". Dit d'altra manera, conreaven uns terrenys arrendats als afores de Manlleu, mentre que als baixos de casa hi tenien alguns porcs, vaques i un cavall. En aquest vaivé entre l'ofici arrelat a la terra i els estímuls de la vida al poble, Domènech va anar cultivant un tarannà inquiet i creatiu.

Durant el període de joventut, que hauria arrancat als 14 anys, després de la guerra, i fins als 30 anys, va freqüentar el Centre Catòlic Recreatiu, actual Teatre Centre, acollit per la parròquia d'homages que s'hi congregaven per jugar a escacs, entre ells "en Lluís Coll, mossèn Baulenas, el farmacèutic, mossèn Serra...", explicava en una entrevista de l'any 1986 amb el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona. Ells –tal com ho havia fet abans el seu pare– van proveir-lo amb un bon costumari com a rebost on satisfer la seva avidesa d'històries, cançons i dites d'abans. Deixeble i amic d'aquests entesos avesats al platxer més estimulant, va trobar al centre una font vital de coneixements. Aquest és, de segur, l'origen de la

seva implicació en el món del teatre manlleuenc i el catalitzador d'altres aficions, com el mateix ímpetu col·leccionista, el resultat material del qual ens arriba fins avui.

Quan era tot just un alumne de La Salle, es va iniciar en el cant coral, on trobem l'origen de la seva vocació artística, que el va portar a participar activament de la vida associativa i cultural manlleuena. El centre va ser-li espai d'oci durant molts anys, arribant a formar part del repartiment moltes obres de teatre, tot i que els seus papers més memorables van ser el de Satanàs als Pastorets i el de Jesucrist a la Passió. També va ser una figura important a les processons del Sant Enterrament de Setmana Santa, on era un dels tres cantants d'El Record. Juntament amb el

A partir dels 70, Domènech va esdevenir un pagès sense masia ni bestiar

cant, l'escriptura va ser una altra de les seves grans passions. No és estrany, doncs, que al discurs que va oferir l'any 2000 com a pregoner de la festa dels Tonis es qualifiqués d'un "lletraferit de secà".

Paral·lelament, mai va abandonar la

Grup de treballadors fent la batuda amb la trilladora. Dels quatre homes dempeus damunt la màquina, el de la dreta és en Joan Domènech (1945). Font: Xavier Valls, Manlleu, 110 anys de la fotografia (1992).

feina que havia heretat del seu pare, la de "pagès de carrer". Cultivava alguns camps als afores de Manlleu i a la planta baixa de casa hi cuidava gallines i vaques, fins que va traslladar-les al polígon de la Coromina. Alhora, part indestriable de l'ofici d'aquest pagès militant era l'associació a la Germandat de la Sagrada Família i a la Trilladora Manlleuense, dues entitats de suport mutu dels pagesos manlleuencs. A partir de la dècada dels 70, però, el model econòmic rural basat en la petita explotació de cultius i bestiar diversificats va anar fent-se insostenible,

i Domènech va decidir plegar les vaques. Ara, no només seria un pagès sense masia, sinó que també un pagès sense bancal i sense bestiar. Malgrat tot, un pagès: li quedarien les eines guardades dalt les golfes i els termes per anomenar-les. A partir de llavors, va desenvolupant altres activitats, igualment lligades a l'entorn de Manlleu. Va ser regidor de Medi Ambient durant dues legislatures (del 1979 i el 1987), i just després va treballar a la brigada municipal, on va acabar la seva vida laboral l'any 1994. També va conduir la recerca sobre història i toponímia local "Manlleu. Els noms del terme", juntament amb Bernat Prat, per la qual van recollir el premi Ajuntament de Manlleu-Fundació Rovira Redorta l'any 2001. Una vegada jubilat, va recuperar l'afició per l'escriptura, a partir d'una miscel·lània de textos entre autobiogràfics i anecdòtics que formalitzen un compendi evocador del seu compromís personal amb la història local i la vida al camp. A més, és en aquesta etapa que va acabar de fornir un dels seus projectes personals més duradors: la col·lecció d'eines i altres instruments de la vida a pagès que guardaria pacientment a les golfes de casa fins que, pòstumament, ha pogut ser documentada.

Celebració de la Festa del Segar i del Batre a la finca de Cal Monjo del Poquí. Font: Manlleu Publicació (09/07/1982)

Expositor de l'Ajuntament organitzat per Domènech a la Fira de Reis. Hi apareixen algunes de les peces que actualment conformen la col·lecció. Font: Manlleu Publicació (05/01/1995)

Joan Domènech va anar configurant la col·lecció al llarg dels anys tenint constància que, com a mínim el 1980, ja la tenia començada. Des de l'inici, la finalitat del col·leccionista va ser la de recopilar eines de pagès per fer-ne una donació al Museu Municipal, que havia començat a fer els primers passos el 1981. Aquest intent –que no va reeixir– així com altres iniciatives, com ara la Festa del Segar i del Batre que va impulsar des de l'Ajuntament a principis dels anys 80, subratllen la voluntat de fer útils els seus sabers i de posar-los a disposició pública. Un altre element clau per comprendre l'instint de salvaguarda de Domènech és el context de desaparització que succeïa a Manlleu i arreu. Essent un manlleuenc popular entre els cercles de pagesos en un moment en què molts d'ells plegaven, amics i coneguts recorrien a ell per evitar llençar els estris que tenien a casa i que, o bé ja no utilitzarien més o bé acumulaven pols a les antigues cledes i magatzems. D'aquesta manera, va anar rebent reconeixement com a custodi i transmissor de la memòria del Manlleu pagès.

Un fet que expressa aquesta complicitat entre antics pagesos són les Fires de Reis celebrades els anys 90,

on Domènech arreglava un estand que pretenia escenificar una estança camperola tradicional. Els mateixos antics pagesos i amics aviaven els racons de casa seva, esdevenint, aquesta festa, un punt de recollida, trobada i intercanvi de memòries compartides. Aquell passat en vies de desaparició, connectat per la força de la cultura oral i dels gestos silenciosos, era el que Domènech

Domènech va rebre reconeixement com a custodi de la memòria del Manlleu pagès

recordava i el que motivava el seu esperit col·leccionista. D'aquí es deriva el fet que, en el fons, la de Joan Domènech és una col·lecció de tots els pagesos de Manlleu, molts d'ells masovers que havien vist casa seva vendre's a grans industrials; desenes de col·laboradors que avui dia ja són anònims.

El fons es compon de 202 objectes, entre els que podem identificar diferents categories d'articles: eines del camp, estris domèstics i objectes d'entitats locals. Per exemple, entre les eines pròpia-

ment relacionades amb les feines de camp, hi trobem un conjunt de 9 volants i falçs, una arada romana amb 14 relles recanviabls, una arada brabant, cinc aixades i aixadells, i també parts d'ormeig de bestiar o elements del carro, com dues balancines, un forcat, un collar o tres ferradures. D'altra banda, entre els estris provinents de la vida quotidiana a pagès, hi trobem recursos domèstics del treball agrari, altres objectes ordinaris de les cases de poble, de la botiga o el mercat, o, fins i tot, d'oficis menestrals, com ara tres mesures de gra, una balança amb les respectives peses, una lletera, un pot d'oli, una màquina d'espellofar blat de moro, un martell de sabater, dues peroles i un bon sortit de clemàstecs, entre altres. A més a més, també completen la col·lecció cinc mantellines, peces de la indumentària femenina de missa. Finalment, també formen part del fons alguns objectes provinents d'entitats històriques manlleuencs, en concret, un conjunt de pàmpols de làmpades, dos faldons i cinc vestes de dues confraries de la processó del Sant Enterrament (de la Confraria Menor del Natzaré i de la Confraria Menor de la Pagesia), i un segell i la caixa de cabals de la Germandat de la Sagrada Família. Aquesta caixa forta és de les peces més notables de la col·lecció. Va arribar a les mans de Domènech al moment de la dissolució de la Germandat, a mitjans dels anys 60, donat que durant les últimes gestions de l'entitat n'era el Germà Secretari.

El fons Joan Domènech Muns s'acompanya, doncs, d'un discurs coherent i una vocació clara, es defineix en un àmbit geogràfic i històric concret, i supera les limitacions de la col·lecció autoreferencial, per congrega un fort poder de representació col·lectiva. Així, la mirada de Domènech és la del folklorista que mira de guardar algun retall d'un món perdut, però també és una mirada des de dins d'aquest món, que sobreviu ple d'intuïcions; i és,

encara, la mirada del pensador o de l'antropòleg, que des de la contemporaneïtat li toca viure, es qüestiona com transmetre'l a les generacions futures. Té una sensibilitat nostàlgica, però valuosa pels qui, empesos per al·licients diferents, ens fem preguntes semblants. Aquesta col·lecció representa, potser, un punt de trobada entre el nostre present i els records que ell conservava. Just a la parcel·la des de la qual Domènech observava la història, just al punt situat d'on floria la seva interpretació del passat, hi convergeixen mons aparentment llunyans i incomparables -aquell que el precedia i aquell que veia acostar-se per la cua de l'ull-, però que, en canvi, en aquesta

cruïlla traçada per Domènech, ens interpel·len. Aquesta col·lecció ens convida, malgrat tot, a reconèixer-nos-hi.

Al pregó dels Tonis de l'any 2000, Domènech va dir "[...] hi ha una història que ha nascut en el temps,

El relat de Domènech és un fragment de l'univers sentimental d'un pagès de carrer

menuda, vivencial, que ha passat de pares a fills i que ha estat protagonista també dels canvis continuats en la nostra societat pagesa.

Aquesta és la que jo, com a pagès, conec més, i per aquí aniran els trets d'aquest que jo autodenomino nostàlgic observador." Quedem impel·lits, així, a reconsiderar la nostra història a la llum dels relats singulars, una història circumscrita en el marc de l'experiència vital d'aquells que l'enregistren amb els seus ulls i les seves mans, que és modulada pels matisos de cada trajectòria, múltiple, personal i menuda, com diu el col·leccionista. El relat particular de Domènech, articulat des de les golfes de casa seva, és un fragment de l'univers sentimental d'un pagès de carrer, però el seu poder de representació el transcendeix i ens és comú.

La caixa de cabals

Domènech va deixar anotades als seus escrits personals les dades recavades sobre la història de la caixa forta de la Germandat de la Sagrada Família. Segons ell, hi ha constància de la caixa a les primeres actes de la Germandat de la Sagrada Família, a mitjan segle XIX, però no se sap la data exacta de la seva fabricació. En aquestes actes o estatuts incipients (els definitius no es redactarien fins al 1892), s'acorda encarregar a Esteve Cairat, mestre ferrer i serraller de l'antic carrer Horta del Frare, una caixa forta que custodiaria el Germà Major. La caixa, de tres panys, podria obrir-se sota l'acord de quatre membres: el Germà Major, el Germà Andador (cobrador de quotes), el Germà Visitador (portaveu) i el germà més jove. De totes maneres, sembla que va acabar establint-se un altre sistema pel qual els custodis eren tres càrrecs de la Junta Directiva: el Germà major, el Secretari i el Comptable.

Caixa de cabals de la Germandat de la Sagrada Família, restaurada a finals dels anys 60, amb les tres claus noves i una de les claus antigues. Font: pròpia, 2022.

Al moment de la dissolució de la Germandat, es va acordar que el romanent de 1.238 pessetes es distribuïrien entre l'Hospital de Sant Jaume (1.000 ptes.) i la Germandat mossèn Serra (238 ptes.). Dins la caixa forta s'hi guardarien tots els documents i quedaria tancada, repartint les tres claus entre tres socis: Joan Domènech, el Sr. Barcons i el Sr. Arisa, quedant la

caixa a Can Barcons. Al cap de tres anys, Barcons va donar la caixa a Domènech, qui es va encarregar de fer-la restaurar. En aquest moment, es van confeccionar tres noves claus, existents actualment, que substituïen les antigues, de les quals se'n conserva una. Domènech no va tancar la caixa mai més, i hi va guardar documents de la Germandat i altres objectes.